

Metody naukowe stosowane w teologii liturgicznej na przykładzie analizy antyfony *Salva nos Christe Salvator.*

Wstęp

Teolog liturgiczny w postępowaniu naukowym nad wybranym zagadnieniem rozpoczyna swoją drogę od samej celebracji, od tego wszystkiego, co jest w niej zawarte. Analizując euchologię, fragmenty biblijne, teksty patrystyczne, znaki, gesty, postawy, kontekst historyczny i wspólnoty, sprawującej dany obrzęd, prezentuje syntezę teologiczną, której celem jest głębsze zrozumienie misterium zbawienia, tajemnicy Boga objawionej w Jezusie Chrystusie¹.

W niniejszym wykładzie zaprezentuję metody badawcze stosowane w teologii liturgicznej, na przykładzie analizy tekstu liturgicznego. Przedmiotem badawczym będzie antyfony *Salva nos Christe Salvator* zawarta w obrzędzie procesyjnym do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego, sprawowanym w kościołach franciszkańskich od XVI w. Źródłem tekstu jest *Rituale Romano-Seraphicum Ordinis Fratrum Minorum Conventualium* z 1942 r (w dalszej części artykułu autor stosuje na określenie owego rytuału skrót RRS).

Opracowanie tematu rozpocznie przedstawienie metod naukowych stosowanych w hermeneutyce liturgicznej, które zostaną użyte w pracy nad antyfoną. Następnie autor scharakteryzuje antyfonalną formę euchologijną, zaprezentuje badany tekst i jego tłumaczenie. Kolejnym krokiem będzie odnalezienie źródeł liturgicznych antyfony i ukazanie jej różnorodnego występowania w liturgii Kościoła. Proces badawczy obejmie ponadto odnalezienie w tekstach biblijnych i patrystycznych inspiracji leżących u podstaw powstania badanej euchologii. Ostatnim działaniem analitycznym będzie analiza lingwistyczna, po której zostanie zaprezentowana synteza teologiczna.

1. Przedstawienie metod naukowych stosowanych w hermeneutyce liturgicznej

1.1. Metoda historyczno-krytyczna.

Na jej podstawie zostanie odtworzona geneza antyfony. Sięgając do źródeł liturgicznych w postaci sakramentarzy, średniowiecznych antyfonarzy, brewiarzy, gradualów i mszałów, określimy czas powstania tekstu, jego najstarszych wariantów oraz odtworzymy

¹ Por. B. MIGUT, *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 179.

zmiany redakcyjne antyfony aż do wersji przekazanej przez *Rituale Romano-Seraphicum*². W ramach tej metody zostanie przeprowadzona analiza intertekstualna. Polega ona na odnalezieniu tekstów biblijnych i patrystycznych, będących inspiracją dla badanej kompozycji. Analiza intertekstualna, zestawiająca badaną euchologię w kontekście biblijno-patrystycznym, odsłoni szerokie znaczenie omawianego tekstu i wydobędzie jego teologiczne akcenty³.

1.2. Metoda lingwistyczna (semiotyczna).

Metoda ta, nie wchodząc w zagadnienia natury historycznej tekstu, dąży do odczytania jego sensu, traktując go jako spójną jednostkę literacką. Realizacja tej metody dokona się dzięki następującym krokom:

Analiza syntaktyczna – w tym miejscu zostaną zbadane relacje zachodzące pomiędzy poszczególnymi elementami języka występującymi w badanym tekście oraz zdaniami, z których jest utworzony. Celem tej analizy będzie ustalenie struktury tekstu oraz wydzielenie w nim mniejszych jednostek tematycznych zawartych w badanej euchologii. Pierwszym działaniem w ramach tej analizy będzie sporządzenie leksykonu słów występujących w badanym tekście. Następnie, biorąc pod uwagę zasady gramatyczne, końcówki odmian, czasy i wszystkie łączenia pomiędzy wyrazami, zostanie wykazana budowa syntaktyczna badanej euchologii. Przedstawię ją w formie graficznej, w odpowiednio połączonych ze sobą ramkach. Konkluzją analizy syntaktycznej będzie przedstawienie struktury euchologicznej tekstu⁴.

Analiza semantyczna – celem tej analizy jest określenie znaczenia poszczególnych słów, zdań i całych tekstów oraz odnalezienie odpowiedzi na pytania: co dany tekst wyraża, jak należy rozumieć poszczególne zwroty w kontekście ich występowania w danej euchologii⁵.

Analiza pragmatyczna – na tym etapie metody semiotycznej będzie miało miejsce ustalenie sensu badanych wypowiedzi w relacji do odbiorców. Zadaniem każdego tekstu jest przekazanie właściwej treści adresatowi. Zatem analiza pragmatyczna zwraca uwagę na

² Por. S. ARASZCZUK, *Metody stosowane w badaniach nad liturgią*, [w:] *Badania nad liturgią w Polsce po Vaticanum II. Historia-kierunki badań-metodologia*, red. CZ. KRAKOWIAK, W. PAŁĘCKI, (SL t. 11), Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015, s. 136-137.

³ Por. A. ŻĄDŁO, *Eklezjologiczny wymiar kolekt Adwentu w Mszałe Rzymskim Pawła VI. Studium lingwistyczne – teologiczne*, Wydawnictwo: Instytut Teologiczny Księża Misjonarzy, Kraków 2002, s. 9-10.

⁴ Por. Tamże, s. 10-12.

⁵ Por. S. ARASZCZUK, *Metody stosowane w badaniach nad liturgią*, s. 139.

intencje, z jakimi autor komponował tekst i zmierza do odpowiedzi na pytanie, do czego dana euchologia ma doprowadzić interlokutora. Teksty liturgiczne, pełnią różnego rodzaju funkcje. Mogą wzywać do przyjęcia właściwej postawy, apelować, domagać się podjęcia jakiegoś działania (funkcja dyrektywna). Tekst może także wzywać do podjęcia decyzji przemiany, nawrócenia (funkcja ekspresywna). Ponadto wypowiedź zawarta w treści euchologii może informować o jakiejś prawdzie (funkcja komunikatywna)⁶.

Dzięki wyżej wymienionym metodom naukowym zostanie ostatecznie przedstawiona synteza teologiczna badanego tekstu. Mianowicie zostaną wydobyte główne tematy teologiczne zawarte w antyfonie⁷. Andrzej Żądło określa ten moment w procesie badawczym *wykładaniem danej przestrzeni mozaiką*⁸. To wszystko, co dzięki metodom pozwalającym na wniknięcie w detale *zostało poznane, a więc rozbite na drobne i różnobarwne szczegóły analityczno-tematyczne, zostanie pieczołowicie ułożone w sensowne obrazy tematyczne*⁹.

2. Charakterystyka antyfonalnej formy euchologicznej

Antyfona należy do najczęściej stosowanych form euchologicznych w tradycji Kościoła. Jako integralna część liturgii była stosowana w celebracjach już w starożytności. Termin *antifonos* w jęz. greckim oznaczał tego, który odpowiadał. W liturgii antyfona ukształtowała się jako refren wykonywany przed psalmem, w trakcie, lub po jego zakończeniu, i rozwijała się w celebracji Eucharystii oraz oficjum¹⁰. Antyfony komponowano opierając się na tekstach biblijnych, hagiograficznych i innych pochodzących od autorów chrześcijańskich¹¹. Stąd w ich treści, podobnie jak w innych formach, znajdujemy różnego rodzaju inwokacje, czyli wezwania do Osób Boskich lub świętych Kościoła, anamnezy,

⁶ Por. A. ŻĄDŁO, *Eklezjologiczny wymiar kolekt Adwentu*, s. 13-14.

⁷ Por. H. SOBECZKO, *Pluralizm metod stosowanych w nauce o liturgii*, SNT 2 (2007), s. 256.

⁸ A. ŻĄDŁO, *Hermeneutyka w badaniach nad formułami modlitw liturgicznych*, [w:] *Badania nad liturgią w Polsce po Vaticanum II. Historia-kierunki badań-metodologia*, red. CZ. KRAKOWIAK, W. PAŁĘCKI, (SL t. 11), Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015, s. 111-112.

⁹ Tamże, s. 112.

¹⁰ Por. R. BŁASZCZYK, *Charakterystyka antyfon brewiarzowych*, [w:] *Liturgia uświęcenia czasu – zrozumieć, aby lepiej uczestniczyć. Wykład liturgii godzin*, red. J. HADALSKI, Hlondianum, Poznań 2017, s. 151.

¹¹ Por. G.A. MARTIMORT, *Le prière des heures*, [w:] *L'Eglise en prière*, t. 4: *La liturgie et le temps*, edition nouvelle, Desclée, Paris 1983, s. 235.

będące wspomnieniem wydarzeń zbawczych, prośby czy też formuły pochwalne, których adresatami mogą być Osoby Trójcy Świętej lub święci¹².

3. Prezentacja badanego tekstu.

Salva nos, Christe Salvátor, per virtútem Crucis,
qui salvasti Petrum in mari, miserere nobis.

Tłumaczenie:

Zbaw nas, Chryste Zbawicielu, przez moc krzyża,
który wybawiłeś Piotra na morzu, zmiłuj się nad nami.

4. Źródła liturgiczne i zastosowanie antyfony

Średniowieczne księgi liturgiczne umiejscawiają antyfonę w dwóch obchodach liturgicznych: *Inventione* i *Exaltatione s. Crucis*. Według niektórych badaczy, antyfona pierwotnie była używana na terenie Galii, natomiast w VI w. została przyjęta przez liturgię rzymską¹³. Występuje zarówno w niesporach, jak i w laudesach. Znaczna część dostępnych kodeksów oddaje jej tekst w takim brzmieniu, jakie znajdujemy w RRS¹⁴. Jednak wśród średniowiecznych rękopisów znajdujemy pewne dyferencje. Pierwsza dotyczy słowa *mari*, posiadającego w niektórych księgach końcówkę *-e*¹⁵. Następnie, istnieje grupa kodeksów z tekstem poszerzonym o wyraz *sanctæ* umieszczanym po słowie *virtutem*¹⁶.

¹² Por. R. BŁASZCZYK, *Charakterystyka antyfon brewiarzowych*, [w:] *Liturgia uświęcenia czasu – zrozumieć, aby lepiej uczestniczyć. Wykład liturgii godzin*, red. J. HADALSKI, Hlondianum, Poznań 2017, s. 152-156.

¹³ Por. L. VAN TONGEREN, *Exaltation of the Cross. Toward the originis of the Feast of the Cross and the meaning of the Cross in early medieval liturgy*, (Liturgia Condenda t. 110, Leuven-Paris-Sterling, Virginia, Peeters, Leuven 2000, s. 196.

¹⁴ Por. *Antiphonarium officii*, Cod. Sang. 391, (990-1000), Stiftsbibliothek, St. Gallen, s. 63; *Antiphonarium*, 1012, (1100), Augustiner-Chorherrenstift – Bibliothek, Klosterneuburg, k. 68r; *Antiphonarium Benedictinum totius anni*, Cod. Aug. perg. 60, (XII w.) Badische Landesbibliothek-Musikabteilung, Karlsruhe, k. 108v, 143v; *Antiphonarium ad usum Sancti Mauri Fossatensis*, Latin 12044, k. 185v; *Antiphonarium*, NAL 2444 (XII w.) Bibliothèque nationale de France, Paris, k. 12v; *Antiphonarium*, Cod. Sang. 388, (XII w.), Stiftsbibliothek, St. Gallen, s. 234.

¹⁵ Por. *Lectionarium*, Latin 12601, (1101-1200), Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits, Paris, k. 118v; *Antiphonarium Massiliense*, Latin 1090, (1201-1300), Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Paris, k. 215r; *Antiphonarium Franciscanum*, Ms 2, Bibliothèque des Cordeliers, Fribourg, k. 207v;

¹⁶ Por. *Antiphonaires cisterciens du XII e siècle*, NAL 1412, (XII w.) Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits, Paris, k. 109r-110v; *Antiphonarium ad usum Sancti Mauri Fossatensis*, Latin

Brewiarz rzymski wydany po soborze trydenckim przekazuje antyfonę *Salva nos* w takim samym kształcie jaki widzimy w RRS. Jej pełny zapis znajduje się w laudesach święta *Exaltatione S. Crucis*. Ponadto według rubryk jest stosowana w nieszporach tego święta¹⁷. Późniejsze wydania brewiarza rozszerzają jej zastosowanie na święto *Inventione S. Crucis*¹⁸, gdzie jest stosowana w tercji¹⁹ oraz nieszporach obu obchodów poświęconych krzyżowi²⁰. W takim samym wymiarze analizowany tekst występuje we franciszkańskich księgach liturgicznych dostosowanych do reformy trydenckiej²¹. Analizując zmiany zachodzące w tekście należy stwierdzić, że jego bezpośrednim źródłem jest antyfona *Salva nos* wykonywana w laudesach, tercji i nieszporach świąt Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego, przekazana przez rzymskie księgi liturgiczne opublikowane po soborze trydenckim.

5. Kontekst biblijno-patrystyczny

Treść antyfony rozpoczyna wołanie: *Salva nos*, które w tekstach Pisma Świętego pojawia się w sytuacjach, gdzie człowiek dostrzega w Bogu jedyny ratunek dla siebie. Pierwsza Księga Kronik przekazuje modlitwę Króla Dawida związaną ze sprowadzeniem Arki Przymierza do Jerozolimy:

Salva nos, Deus Salvator noster,
et congrega nos, et erue de gentibus:
ut confiteamur nomini sancto Tuo,
et exsulemus in carminibus Tuis. (Vg. 1Par 16,35)

12044, (1100) Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Paris, 185v; *Kodeks GB-WO F.160* (Facs), (XIII w.) Cathedral - Music Library, Worcester, k. 371.

¹⁷ Por. *Breviarium Romanum, Editio Princeps (1568)*, Edizione anastatica, red. M. SODI, A.M. TRIACCA, (MLCT t. 3), wydanie drugie, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2012, s. 888.

¹⁸ Por. *Breviarium Romanum ex decreto Sacrosancti Concilij Trident. restitutum, Pii V. Pont. Max. jussu editum, Clementis VIII. Primùm, nunc denuò Urbani PP. VIII auctoritate recognitum. In quo omnia suis locis ad longum posita sunt, pro majori recitantium commoditate*. Ex Officina Plantiniana, Apud Viduam & Heredes Balthasaris Moreti, Antverpiæ 1678, s. 860.

¹⁹ Por. Tamże, s. 867, 1061.

²⁰ Por. Tamże, s. 860, 868, 1054, 1062.

²¹ Por. *Breviarium Romanum ad usum Fratrum Minorum Sancti Francisci Conventualium, Monalium Sancte Clarae ac Tertii Ordinis utrisque sexus, in quo Officia Sanctorum juxta novum Calendarium, a Sacra Rituum Congregatione recognitum et aprobatum die 21. Januarii 1741. Aliaque posteriora Decreta Accurate disponuntur. Jussu Reverendissimi Patris Magistri Fr. Pauli Antonii Barbetti de Bononia. Artium, et sacrae theologiae doctoris et ejusdem Ordinis pos Seraphicum Patriarcham Ministri Generalis XCVIII*, Typis Salviucci, Romae, 1839, s. 884, 1150.

Słowa wypowiedziane przez króla mają stać się wspólną modlitwą całego narodu, gdyż na jej końcu wszyscy odpowiedzieli *amen* (1Krn 16,36), zgadzając się z konsekwencjami zaniesionej modlitwy. Izrael ma widzieć w Jahwe Zbawiciela i tak do Niego wołać jako wspólnota narodu wybranego. Zanoszenie modlitwy o ratunek będzie odbywać się w tym wyjątkowym miejscu kultu, jakim jest Święte Miasto, a reprezentantami Izraela mają być wyznaczeni lewici, którym Dawid zlecił to zadanie (por. 1Krn 16,4-7). Pismo Święte umieszcza zwrot *Salva nos* w kontekście liturgicznym – akcie publicznego kultu²².

Nowo testamentalnym fragmentem biblijnym obrazującym wołanie o ratunek jest scena z Ewangelii wg św. Mateusza. Płynących wraz z Jezusem po jeziorze uczniów spotkała gwałtowna burza. Wobec ogromu niebezpieczeństwa uczniowie zwrócili się do Jezusa: *Domine, salva nos, perimus!* (por. Vg. Matth 8,23-25). W przypadku tej sceny powodem wołania o ratunek jest przeważająca siła żywiołu, nad którą człowiek nie jest w stanie zapanować. Interpretatorzy tej perykopy doszukują się w burzy i wielkich falach znaku osobowego zła, do którego Jezus zwraca się jak do osoby: *ucisz się!* Demon, silniejszy od człowieka, ulega potędze Boga²³. Jezus objawia się jako Pan – *Kyrios*²⁴.

Drugą sceną związaną z wołaniem o ratunek jest fragment z Mt 14,22-33. Ta perykopa jest z pewnością inspiracją dla drugiej części antyfony, gdyż odnosi się do konkretnego człowieka przywołanego w niej – św. Piotra. Święty Piotr, widząc Jezusa krocącego po jeziorze, na Jego słowa wyszedł z łodzi i zmierzał w kierunku Pana. Lecz z powodu silnego wiatru uląkł się i zaczął tonąć, wołając przy tym: *Domine, salvum me fac!* (Vg. Matth 14,30). Jezus wyciągnął do Piotra rękę i uratował go, wydobywając z wody. Mistrz z Nazaretu dał się rozpoznać jako Bóg, który zbawia. Potwierdza to sposób, w jaki przedstawia się – *Ja jestem*, co nawiązuje do Boga Izraela, objawiającego się w okolicznościach wyjścia narodu wybranego z Egiptu (por. Wj 3,14). Następnie ratuje Piotra wyciągniętą ręką – zwrot ten w

²² Por. J.ST. SYNOWIEC, *Oto twój król przychodzi. Mesjasz w pismach Starego Testamentu*, Wyższe Seminarium Duchowne OO. Franciszkanów, Kraków 1992, s. 54-55.

²³ Por. H.H. LANGKAMMER, *Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. Nowy Testament*, t. 1.1: *Ewangelia wg św. Mateusza, Ewangelia wg św. Marka*, Wydawnictwo Pallotinum, Poznań 2014, s. 107.

²⁴ Grecki przekład Ewangelii wg św. Mateusza stosuje termin *Kyrios*, będący również wyznaniem wiary w Jezusa jako Boga (por. Rz 10,9-10). Por. *Według Mateusza, Grecko-Polski Nowy Testament, wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi*, tł. R. POPOWSKI, M. WOJCIECHOWSKI, Prymasowska Seria Biblijna, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 1997, s. 34.

Starym Testamencie oznacza interwencję samego Boga, działającego w historii zbawienia z *mocną ręką i wyciągniętym ramieniem* (por. Pwt 4,34)²⁵.

Autor antyfony, widząc w Chrystusie Zbawiciela, wyszczególnia narzędzie, dzięki któremu człowiek dostępuje ratunku. Dla izraelitów były to przywołane wyżej ręka i ramię Boga, natomiast dla kompilatora omawianego tekstu jest nim moc krzyża. Podstawą do zastosowania takiej figury w treści antyfony jest fragment z 1Kor 1,18-25. Święty Paweł, wiedząc czym jest krzyż w oczach Greków i Żydów, odsłania jego prawdziwą wartość dla chrześcijan. Chrystusa Ukrzyżowanego określa *Dei virtutem et Dei sapientiam*. To właśnie w krzyżu ujawniła się niezwykła i zbawcza siła. Krzyż stał się triumfem miłości ofiarującej się w pełni Ojcu. Został ustanowiony najbardziej wymownym znakiem miłości Boga do człowieka²⁶. Na krzyżu została pokonana śmierć, co przyniosło ludzkości nowe życie. W ten sposób moc krzyża uczyniła ludzi zdolnymi na nowo uczestniczyć w życiu Bożym i Jego zbawczym dziele, a więc postępować w Bożej mądrości²⁷.

Antyfonę kończy błaganie *miserere nobis*. Jest to prośba o zmiłowanie, która wielokrotnie pojawia się w Piśmie Świętym. Słowo *miserere* jest często powtarzane przez psalmistę, który wraz z wołaniem: zmiłuj się! kieruje przy tym inne prośby: o wysłuchanie modlitwy (por. Ps 4,2), uleczenie (por. Ps 6,3), spojrzenie na niedolę (por. Ps 9,14), wejrzenie na samotność (por. Ps 25,16), zgładzenie nieprawości (por. Ps 51,3), ratunek przed wrogami (por. Ps 56,2). U podstaw wyrazu *miserere* stoi pochylenie się Boga wobec doświadczonego przez grzech człowieka.

Świadcowie ziemskiego życia Jezusa Chrystusa, rozpoznający w Nim Pana, kierują w Jego stronę prośbę o litość. Wśród nich jest kobieta kananejska wołająca do Jezusa: *Miserere mei Domine, fili Dawid!* (Vg. Matth 15,22)²⁸, ojciec chłopca chorego na epilepsję proszący: *Domine, miserere fili mei* (Vg. Matth 17,15)²⁹ oraz dwaj niewidomi, z Jerycha błagający: *Domine, miserere nostri, fili David!* (Vg. Matth 20,31). Wspólnym mianownikiem wszystkich perykop przekazanych przez św. Mateusza, w których stosowany jest zwrot *miserere*, jest wyznanie wiary w Jezusa jako *Kyriosa*, mającego miłosierne usposobienie wobec proszących oraz niezwykłą moc, odmieniającą ich los.

²⁵ Por. S. FAUSTI, *Wspólnota czyta Ewangelię według św. Mateusza*, tł. Z. ZIÓLKOWSKI, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2007, s. 326.

²⁶ Por. F. MICKIEWICZ, *Rola krzyża w zbawczym dziele Boga w teologii św. Pawła*, RBL 65(2012) nr 3, s. 230.

²⁷ Por. Tamże, s. 230.

²⁸ Por. H.H. LANGKAMMER, *Komentarz teologiczno-pastoralny*, t. 1.1, s. 154.

²⁹ Por. Tamże, s. 163-164.

Trudno doszukać się bezpośredniego wpływu pism Ojców Kościoła na kształt antyfony. Znajdujemy jednak w ich nauczaniu odniesienia do badanego tekstu. Treść omawianej euchologii jest skoncentrowana na osobie Chrystusa, nazywanego Zbawicielem. Dla Tertuliana tytuł Zbawiciela przysługuje Jezusowi Chrystusowi i oznacza Jego łagodność wobec człowieka, obciążonego karą za grzechy³⁰. W tekstach Ojców Kościoła zauważalna jest świadomość relacji Zbawiciela wobec obdarowanych skutkami Jego zbawczych czynów. Starożytni autorzy akcentują ten fakt w licznych formułach: *nasz Zbawiciel*³¹.

Moc krzyża, przez którą ludzkość otrzymuje zbawienie, została opisana przez św. Cypriana. Biskup Kartaginy w dziele zaadresowanym do niejakiego Kwiryniusza sformułował następującą tezę: *in passione crucis et signo virtus omnis sit et potestas*³². Poddając egzegezie starotestamentalne fragmenty zapowiadające krzyż oraz jego moc i władzę, uzasadnia skuteczność znaku zbawienia.

Przytoczona w kolejnej części antyfony scena tonącego w jeziorze i uratowanego przez Jezusa Piotra jest komentowana przez św. Jana Chryzostoma w *Homiliach na Ewangelię wg św. Mateusza*. Według Złotoustego jej sens ściśle wiąże się ze skutkami zbawienia, jakie wynikają ze śmierci Chrystusa na krzyżu. Objawia się On jako Pan władający nad żywiołami, panujący nad śmiercią i pozwalający uczestniczyć w tym panowaniu człowiekowi³³.

6. Analiza lingwistyczna

6.1. Analiza syntaktyczna

Leksykon słów:

³⁰ Por. TERTULIAN, *Przeciw Marcjonowi* III,18.3, przekł. S. RYZNER, wstęp, oprac. W. MYSZOR, (PSP t. 54), Wydawnictwa Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1994, s. 127.

³¹ Por. Tamże V,15.7, s. 300; JUSTYN, *Dialog z Żydem Tryfonem* 18.1, 72.1, 93.2 [w:] TEGOŹ, *1 i 2 Apologia. Dialog z Żydem Tryfonem*, tł. i oprac. L. MISIARCZYK, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2012, s. 179, 241, 266; POLIKARP ZE SMYRNY, *List do Kościoła w Filipii* [w:] *Pierwsi świadkowie*, s. 156; JUSTYN, *Najstarszy chrześcijański opis Eucharystii*, [w:] *Pierwsi świadkowie*, s. 386; ORYGENES, *Komentarz do Ewangelii według św. Jana* VIII.48, IX.53, Z języka greckiego przełożył i przypisami opatrzył S. KALINKOWSKI (ŻMT t. 27), Wydawnictwo WAM, Kraków 2003, s. 37, 38.

³² CIPRIANUS, *Episcopi et Martyris, Testimoniorum libri tres adversus Judæos* II.XXI, [w:] TEGOŹ, *Opera*, editio nova, accurantibus D.A.B. GAILLAU, Paul Mellier Bibliopolam, Parisiis 1842, s. 589.

³³ Por. JAN CHRYZOSTOM, *Homilie na Ewangelię według św. Mateusza* L,1-2, [w:] TEGOŹ, *Homilie na Ewangelię według św. Mateusza. Część pierwsza: homilie 1-40*, przekł. J. KRYSZYŃSKI, rewizja przekł., oprac. tekstu i przypisy A. BARON, uwspółcześnienie tekstu E. BUSZEWICZ, (ŻMT, t. 18), Wydawnictwo WAM, Kraków 2003, s. 102-105.

Imiona Osób Boskich: *Christus, Salvator*³⁴

Inne imiona: *Petrus*³⁵

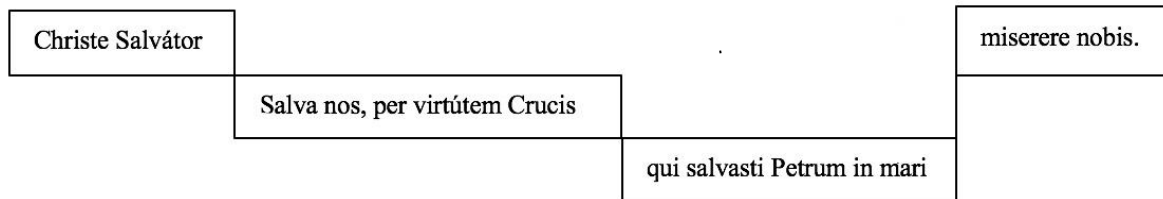
Rzeczowniki: *virtus, crux, mare*³⁶

Czasowniki: *salvo, salvo, misereo*³⁷

Zaimki osobowe: *nos, nos*³⁸

Zaimek względny: *qui*³⁹

Antyfona składa się ze zdania wielokrotnie złożonego. Pomiędzy pierwszymi dwoma syntagmami zachodzi relacja zdania nadrzędnego: *Salva nos, Christe Salvátor, per virtútem Crucis* wobec podrzędnego: *qui salvasti Petrum in mari*. Ową zależność konstytuuje zaimek względny *qui*. Natomiast ostatni człon tekstu: *miserere nobis*, jest zdaniem współrzędnym wobec poprzedzającej go syntagmy, co wynika z wystąpienia znaku interpunkcyjnego pomiędzy tymi jednostkami. *Christe Salvátor*, wyrażone w wołaczu, stanowi wyraz tekstowy będąc odniesieniem do wszystkich zdań występujących w tekście. Na tej podstawie syntaksa badanego tekstu będzie następująca:

Biorąc pod uwagę opisaną organizację tekstu można w nim wyszczególnić następującą strukturę euchologijną:

Inwokacja: *Christe Salvátor*

Prośba pierwsza: *Salva nos*

Anamneza I: *per virtútem Crucis*

Anamneza II: *qui salvasti Petrum in mari*

Prośba II: *miserere nobis*

³⁴ i, m, acc. sing.; -oris, m, voc. sing.

³⁵ -i, m, acc. sing.

³⁶ -utis, f, acc. sing.; crucis, f, gen. sing.; maris, n, abl. sing.

³⁷ -are, -avi, -atum, imperativus praes. act., 2 os. l. mn., -are, -avi, -atum, indicativus perf. act., 2 os. l. poj.; -ere, -i miseror, eri, itus sum, imperativus praes. pass. 2 os. l. poj.

³⁸ dat. pl.; dat. pl.

³⁹ quae, quod, m, nom. sing.

6.2. Analiza semantyczna

Inwokacja antyfony wiąże się ściśle z prośbą wyrażoną za pomocą imperatywu *Salva nos*, stanowiącego incipit tekstu. Tryb rozkazujący zastosowany przez autora jest rozpaczliwym wołaniem do Zbawiciela, co podkreśla forma inwokacji jaką jest *vocativus: Christe Salvátor*. Wołający prosi o zbawienie Tego, który może je zapewnić. Dramaturgii owemu wołaniu dodaje II anamneza, przywołująca przykład tonącego Piotra i błagającego o ratunek Jezusa kroczącego po wodzie. Zawołanie zawarte w I prośbie nosi ciężar błagalnego krzyku ucznia wciąganego przez morskie fale. Chrystus okazał się Zbawicielem w stosunku do Piotra, wydobywając go z wody. Jednak wobec całej ludzkości, będącej podmiotem zarówno I jak i II prośby, ową czynnością zbawczą jest śmierć na drzewie krzyża, przytoczona pośrednio w I anamnezie. Ratunek udzielony Piotrowi był jednorazowym faktem w historii zbawienia, zapowiadającym zbawienie dla całej ludzkości. Wydarzenie krzyża również było jednorazowe, jednak moc płynąca z tej tajemnicy posiada trwałe skutki w postaci uwolnienia człowieka od śmierci, która jest konsekwencją grzechu. Stąd Kościół nieustannie zanosi prośbę do Zbawiciela, będąc świadomym mocy płynącej z krzyża. Wołanie o zbawienie jest więc błaganie o istnienie. Antyfonę kończy imperatyw wyrażony w II prośbie *miserere nobis*. Mimo że formuła ujęta jest w trybie rozkazującym, cechuje ją pewna łagodność w stosunku do początku tekstu. Petycja skierowana do Zbawiciela wyraża błaganie o udzielenie łaski przedstawionej na początku tekstu.

6.3. Analiza pragmatyczna

Antyfona posiada charakter anamnetyczny, z którego wynika prośba – błaganie. Zatem należy dostrzec w jej kompozycji swoiste pouczenie o wzorze modlitwy chrześcijańskiej, która powinna być skonstruowana na dwóch podstawach: anamnezie i epiklezie. Wspominanie Bożych interwencji jest podstawą do formułowania właściwej prośby. Tak są tworzone modlitwy liturgiczne, podobnie powinna wyglądać praktyka modlitewna wierzących⁴⁰.

Według rubryk antyfona ma być wykonywana w postawie klęczącej, wyrażającej pokorę i uniesienie co wzmacnia charakter błagalny tekstu. Powołując się na zbawcze czyny Boga, dokonane w historii zbawienia, zgromadzenie przyjmuje postawę pokory i błaga o zmiłowanie (por. Łk 18,9-14). Stąd antyfona prezentuje rzeczywistą sytuację człowieka, który tylko w postawie szczerego uniesienia będzie w stanie przyjąć dar zbawienia.

⁴⁰ Por. M. AUGÉ, *Tekst euchologiczny*, [w:] *Liturgia w podstawowych formach wyrazu*, red. A. ŻĄDŁO, (Kościół w Trzecim Tysiącleciu t. 9), Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka, Katowice 2011, s. 138-139.

Antyfona przedstawia osobę Jezusa Chrystusa jako Zbawiciela, informując zarazem o Jego skuteczności, poprzez wspomnienie uratowania Piotra przed zatonięciem w morzu. Tekst przypomina uczestnikowi celebracji, że jego zbawienie dokonuje się przez moc krzyża. Chrześcijanin jest nim stale znaczonej w sakramentach, co pozwala mu doświadczać przemieniającej łaski płynącej z *misterium Crucis*⁴¹.

Liczba mnoga, występująca w formułach błagalnych na początku i końcu tekstu, stawia na równi wszystkich żyjących w obliczu grzechu i śmierci, które mogą pogrozić stworzenie. Człowiek nie pozostaje więc sam wobec dramatu grzechu, ale z całym Kościołem kieruje słowa: *Salva nos, miserere nobis*. Jest to wołanie eklezjalne, gdyż dokonuje się we wspólnocie i mocą tej wspólnoty⁴².

7. Synteza teologiczna

7.1. Chrystologia

Jezus Chrystus – Bóg i człowiek w perspektywie historiozbawczej

Badana euchologia nazywa Chrystusa Zbawicielem. Określenie odnoszone do Jezusa ma swoje źródło w doświadczeniu człowieka. Izrael, prosząc Boga o łaskę zbawienia i otrzymując ją dzięki interwencjom Jahwe, nazywa Go Zbawcą (por. 1Krn 16,35). Doświadczenie zbawczej mocy Jezusa, objawiane w Jego działalności, rodzi się z ludzkiego wołania o zbawienie i pragnienia udzielenia go ze strony Zbawcy⁴³. Chrystologia antyfony, postrzegająca Jezusa jako Zbawiciela, posiada wymiar ściśle ekonomiczny. Ten nurt w teologii rozwinął się głównie po soborze nicejskim, kiedy redagując *Credo*, podkreślono zbawcze działanie Boga w Osobie Jezusa Chrystusa, widzianego jako pokorny Sługa Ojca, dokonujący dzieła odkupienia przez misterium Krzyża⁴⁴.

Refleksja teologiczna nad ujęciem Chrystusa w perspektywie zbawczej już od starożytności domagała się, by widzieć w Nim jako Zbawicielu obie natury zjednoczone ze sobą. Według św. Ireneusza, gdyby to nie człowiek pokonał szatana, nie zostałyby on w pełni zwyciężony. Jednakże, gdyby nie Bóg dokonał zbawienia, nie byłoby ono trwałym darem.

⁴¹ Por. LEON WIELKI, *Mowa 59, 7*, [w:] TEGOŻ, *Mowy*, przełożył, wstępem i objaśnieniami zaopatrzył K. TOMCZAK, (POK t. 24), Księgarnia św. Wojciecha, Poznań-Warszawa-Lublin 1957, s. 276.

⁴² Por. P. BEYGA, *Eklezjologia Kanonu Rzymskiego*, [w:] *Canon Romanus jako locus theologicus. Dogmat w liturgii Mszy świętej*, red. P. BEYGA, B. FERDEK, (Opera theologiae systematicae t. 8), Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław 2017, s. 186-188.

⁴³ Por. S. FAUSTI, *Wspólnota czyta Ewangelię według św. Mateusza*, tł. Z. ZIÓLKOWSKI, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2007, s. 326.

⁴⁴ Por. E. OZOROWSKI, *Dzieje chrystologii*, ST 1 (1983), s. 34.

Ponadto, jeśli by człowiek nie zjednoczył się ze Stwórcą w Osobie Jezusa, ludzkość nie miałaby udziału w życiu wiecznym. Ekspozycja tej prawdy w antyfonie *Salva nos* jest bardzo wyraźna, dzięki obrazowi tonącego w jeziorze Piotra⁴⁵ czy wołaniu o zbawienie, mającym inspirację w obrazie zalewanej przez wodę łodzi z uczniami⁴⁶. Jezus panuje nad żywiołami jako Bóg i człowiek, a w ofierze krzyżowej jako reprezentant ludzkości nic nie tracący ze swego Bóstwa oddał dramat śmierci wiecznej. Zbawiciel w całym misterium zbawienia przywraca możliwość panowania nad światem stworzonym odkupionym braciom i pozwala na życie w łasce zmierzającej do wiecznej chwały⁴⁷.

7.2. Staurologia

Krzyż – objawienie zwycięskiej miłości

Krzyż posiada wyjątkową moc zbawczą, ogłaszaną w I anamnezie analizowanej antyfony. Wywodzi się ona z miłości, objawionej w tajemnicy Krzyża. Chrystus, ofiarujący się Ojcu, uczynił z krzyża znak niezwyciężonej mocy, która zbawia⁴⁸. Krzyż posiada moc, o ile jest miejscem realizacji pełnego oddania z miłości. Bóg zbawia, bo kocha, ponieważ Jego miłość nie zna granic. Ta wielka moc miłości – krzyża, wypływa z wnętrza Trójcy i stała się udziałem człowieka, wybawiając go z osamotnienia i wprowadzając we wspólnotę z Bogiem⁴⁹.

Ludzkość poszukująca Boga bliskiego zostaje odnaleziona przez Syna Bożego, który utożsamiał się z człowiekiem, upodabniając się do niego w tajemnicy Krzyża. Kruchość życia, przemijalność, słabość, samotność, odrzucenie, ból i śmierć zawarte są w doświadczeniu krzyża. Życie chrześcijańskie nie omija tych wydarzeń, co obrazuje scena z tonącym Piotrem (II anamneza), ale pozwala je przeżyć w zjednoczeniu z Ukrzyżowanym. Dzięki temu krzyż staje się interpretatorem życia, cierpienia i śmierci⁵⁰.

7.3. Eklezjologia

Kościół – kapłańska wspólnota trwająca na modlitwie

⁴⁵ Por. S. FAUSTI, *Wspólnota czyta Ewangelię według św. Mateusza*, s. 326.

⁴⁶ Por. H.H. LANGKAMMER, *Komentarz teologiczno-pastoralny*, t. 1.1, s. 107.

⁴⁷ Por. G. O'COLLINS, *Chrystologia. Jezus Chrystus w ujęciu biblijnym, historycznym i systematycznym*, przekł. K. FRANEK, K. CHRZANOWSKA, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 132.

⁴⁸ Por. F. MICKIEWICZ, *Rola krzyża w zbawczym dziele Boga w teologii św. Pawła*, RBL 65(2012) nr 3, s. 230.

⁴⁹ Por. M. PALUCH, *Traktat o zbawieniu*, [w:] *Dogmatyka*, t. 3, red. E. ADAMIAK, A. CZAJA, J. MAJEWSKI, Biblioteka Więzi, Warszawa 2006, s. 378.

⁵⁰ Por. W. MASTEJ, *Staurologiczno-rezurekcyjna wiarygodność chrześcijaństwa*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, s. 143-144.

Fakt, iż Kościół jest widzialną wspólnotą, dostrzegalną i rozpoznawalną, sprawia, że Chrystus żyjący w jego tajemnicy staje się widzialny dla świata. Zgromadzenie wiernych uwidacznia dzieło Zbawiciela, kontynuując je w wymiarze sakramentalnym i szeroko pojętej działalności. Analizowana antyfona ukazuje Kościół szczególnie w jego aspekcie nieustannej modlitwy. Wspólnota świadoma swojej grzeszności stale woła *Salva nos, miserere nobis* prosząc o panowanie Zbawiciela nad wszystkim co ulega destrukcji, wymyka się spod kontroli członków mistycznego Ciała. Kościół jest silny dzięki niezwykłonej mocy Ukrzyżowanego i żyjącego Pana. Dlatego potrzebuje nieustannej, silnej więzi z Chrystusem, która utrwała się w zjednoczonej wokół Mistra wspólnoty. Wołanie Kościoła, trwanie na modlitwie odsłania przed światem jego sakramentalny wymiar. Ponadto urzeczywistnia się w tym miejscu Kościół będący reprezentantem świata, zanoszący modlitwę o zbawienie co podkreśla jego kapłański - wstawienniczy charakter.

Zakończenie

Pluralizm metodologiczny, stosowany w procesie badawczym nad eucharystią pozwala wniknąć w głąb badanego tekstu. Już podczas analizy intertekstualnej zarysowują się treści teologiczne, które w analizie lingwistycznej układają się w konkretne obrazy wykazane ostatecznie w syntezie. Hermeneutyka liturgiczna wiąże się z trudnym i często długim procesem badawczym, wymagającym cierpliwości. Jednak wraz z wchodzeniem w głąb badanego tekstu czy innego znaku liturgicznego odsłania przed badaczem misterium, które chce celebrować wraz ze wspólnotą Kościoła.